

פרשת ויצא "קדושינו קדוש יעקב"

שיג ושיח – "וכך נכנס האור" – הרב יונתן זקס

למה יעקב? בקוראנו בסיפורי בראשית אנו שואלים זאת שוב ושוב. יעקב איננו מה שהיה נוח - צדיק תמים בדורותיו המתהלך עם האלוהים. שלא כאברהם, הוא לא עזב את ארצו, את מולדתו ואת בית אביו למשמע קול משמים. שלא כיצחק, הוא לא העמיד את עצמו לעקרה. גם לא היו לו כמו למשה בצעירותו חוש צדק בווער ונכונות להתערב במריבות ולהילחם בעוול. ובכל זאת, אנו קרויים מאז ומתמיד "עם ישראל", צאצאיו של יעקב. דווקא על שמו, דווקא הוא. למה?

נראה לי שהתשובה רמוזה בפתח פרשתנו. יעקב נתון בעיצומו של מסע בין סכנות. הוא עזב את ביתו כי עשו נשבע להורגו אחרי מות יצחק. הוא עומד להצטרף למשק הבית של דורו לכן, מקום שבו אורבות לו סכנות אחרות. הוא רחוק מהבית, בודד, פגיע עד מאוד. השמש שוקעת. הלילה יורד. יעקב שוכב לישון, ורואה חזיון מופלא:

וַיַּחֲלֹם וַהֲנֶה סֵלֶם מְצַב אֶרְצָה וְרֵאשׁוּ מַגִּיעַ הַשָּׁמַיְמָה, וַהֲנֶה מְלֹאכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ. וַהֲנֶה ה' נֹצֵב עֲלָיו, וַיֹּאמֶר, "אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אֲבֹרְתֶם אָבִיךָ וְאֱלֹהֵי יִצְחָק; הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלַזְרָעָה וְהָיָה זְרָעֶךָ פֹּעֵר הָאָרֶץ, וּפְרֻצֹת יָמָה וְקִדְמוֹת, וְצִפְנָה וְנִגְבָּה, וְנִבְרָכְוּ כָּךְ כָּל מִשְׁפַּחַת הָאֲדָמָה וְכִזְרָעָה וַהֲנֶה אָנֹכִי עִמָּךְ, וְשִׁמְרְתִיךָ כְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁכַּתִּיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת; כִּי לֹא אֶעְזָבֶךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ". וַיִּקָּץ יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ, וַיֹּאמֶר, "אָכֵן יֵשׁ ה' בְּמָקוֹם הַזֶּה, וְאָנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי". וַיִּרְא וַיֹּאמֶר, "מַה נִּזְרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה! אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם". (בראשית כח, יב-יז)

שימו לב לחזרה המרובעת על המילה "וַהֲנֶה" - ביטוי של הפתעה. שום דבר לא הכין את יעקב לפגישה הזו, ויעקב אף אומר זאת כמפורש: "אָכֵן יֵשׁ ה' בְּמָקוֹם הַזֶּה, וְאָנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי". גם הפועל המספר על הגעתו של יעקב למקום, "וַיִּפְגַּע בְּמָקוֹם",

(פסוק יא), מבטא פגישה לא מתוכננת. לימים, בלשון חז"ל, נוספה למילה "המקום" המשמעות "הקב"ה" - וכך, על דרך הדרש, אפשר לומר שהפסוק מספר שיעקב נתקל בקב"ה במקרה.

הוסיפו לזאת את מאבקו הלילי של יעקב עם המלאך בפרשת השבוע הבא, והנה לנו תשובה לשאלתנו. גם עם המלאך נאבק יעקב בודד, בלילה, ערב פגישה מפחידה עם עשו. יעקב הוא האיש שחוויותיו הרוחניות העמוקות ביותר באות לו כשהוא לבדו, בלילה, הרחק מהבית, אל מול פני סכנה. הוא האיש הפוגש את אלוהים דווקא כשאינו מצפה לכך כלל, כשרעתו נתונה לדברים אחרים, כשהוא מפחד ואולי אפילו על סף ייאוש. יעקב הוא האיש שבמרחב הלימינלי, כאמצע המסע, מגלה כי "אָכֵן יֵשׁ ה' בְּמָקוֹם הַזֶּה, וְאָנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי".

ואכן, יעקב היה לימים לאביהו של עם שמפגשו הקרוב ביותר עם אלוהים התקיים "בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתַהוֹ יָלַל יִשְׁמָן", כתיאורו של משה רבנו בשירת האזינו (דברים לב, י). ומאז, זהו ייחודו של עם ישראל: היהודים שרדו בגלות אחר גלות, ואף כי תהו תחילה "אִיךָ נָשִׁיר אֶת שִׁיר ה' עַל אֲדָמַת נֶכְרִי?" (תהלים קלז, ד), גילו כי השכינה עדיין שורה בקרבם. גם כשאיבדו את כל אשר להם, לא איבדו את הקשר לאל חי. שוב ושוב מגלה היהודי: "יֵשׁ ה' בְּמָקוֹם הַזֶּה, וְאֶנְכִי לֹא יָדַעְתִּי". אברהם נתן לעם ישראל את האומץ להתנגד לאלילי הזמן. יצחק נתן להם את יכולת ההקרבה העצמית. משה לימד אותם להיות לוחמי צדק נלהבים. אבל יעקב נתן להם את הידיעה כי דווקא כאשר הם מרגישים בודדים במיוחד, אלוהים עדיין איתם, עדיין נוסך בהם אומץ לקוות וכוח לחלום.

העזות שבחוויותינו הרוחניות מתרגשות עלינו לא פעם דווקא כשאיננו מצפים להן כלל, כשאנו קרובים יותר מתמיד לייאוש. כי בזמנים האלה מוסרות מפנינו מסכות המגן. אנחנו חשופים מתמיד - ועל כן גם פתוחים מתמיד אל ה', וה' פותח את שעריו בפנינו. "קְרוֹב ה' לְנֹשְׁכֵי לֵב וְאֵת דֹּכְאֵי רוּחַ יוֹשִׁיעַ" (תהלים לה, יט). "זִכְחֵי אֱלֹהִים רוּחַ נְשָׁפָה; לֵב נְשָׁפָר וְנִדְּפָה, אֱלֹהִים, לֹא תִבְזֶה" (תהלים נא, יט); ה' הוא "הַרְפֵּא לְשִׁבּוּרֵי לֵב וּמְחַפְּשׁ לְעֲצָבוֹתֵם" (תהלים קמז, ג).

רבי נחמן מברסלב היה אומר כי אדם "צריך לצעוק לאביו שבשמים בקול חזק מעמקי הלב, ואזי השם יתברך שומע קולו ופונה לצעקתו. ויכול להיות שמזה בעצמו ייפול ויתבטל לגמרי כל הקושיות והמניעות הנ"ל" - אותן קושיות ומניעות שהרחיקו אותו מן היכולת להתפלל!

אנו מוצאים את אלוהים לא רק במקומות הקדושים או המוכרים, אלא גם באמצע המסע, לבדנו, כלילה. "גַּם כִּי אֶלֶךְ בְּגֵיאַת צְלִמּוֹת לֹא אֵירָא רַע כִּי אֲתָה עִמָּדִי" (תהלים כג, ד). העמוקה מכל החוויות הרוחניות, הכסיס לכל האחרות, היא הידיעה שאיננו לבדנו. ה' אוחז בנו בידנו, נותן לנו מקלט, מרים אותנו כשאנו נופלים, סולח לנו כשאנו כושלים, מרפא את פצעי נשמתנו בכוח אהבתו.

אבי מורי ז"ל לא היה תלמיד חכם. לא הייתה לו הזדמנות ללמוד כל צורכו. הוא הגיע לבריטניה בילדותו כפליט. הוא נאלץ להפסיק ללמוד בבית הספר, וכמו כן אפשרויות החינוך היהודי בימים ההם היו מוגבלות. השגת צורכי המחיה גולה את מרב זמנה של המשפחה. אבל ראיתי אותו הולך זקוף כיהודי, לא פוחד, לפעמים אפילו קורא תיגר; משום שכאשר הוא התפלל או קרא תהלים הוא הרגיש בעוז שה' איתו. אמונה פשוטה זו נסכה בו אצילות אנושית וחוסן נפשי.

זו הייתה ירושתו מיעקב אבינו, וזו ירושתנו. גם כי ניפול, ניפול אל זרועותיו המקבלות של אלוהים. גם כי יאבדו אנשים את אמונתם בנו, גם כי נאבדו אנו את אמונתנו בעצמנו, ה' תמיד יאמין בנו. וגם אם נרגיש בודדים עד מאוד, לא נהיה בודדים באמת. ה' איתנו, לצדנו, בקרבנו, קורא לנו לקום על הרגליים ולהמשיך ללכת, כי יש לנו משימה לעשות, משימה שעוד לא השלמנו, משימה שנוצרנו לבצע. לאונרד כהן אומר באחד משיריו כי "בכל דבר יש סדק, וכך נכנס האור". מבעד לסדק שבלב הנשבר חודר אורו של אלוהים. וזה שער השמים.

נתיבות שלום – רבי שלום נוח ברזובסקי מסלוננימא – קדושינו קדוש יעקב

כמו שהנך קדוש יעקב, הרי מהיכן היתה לו ליעקב קדושה עילאית שכזו רק מחמת שאתה קדשתו, אם כן קדושו גם אנו. ומדוע נאמר זאת דוקא על יעקב, אלא משום שזו היתה מדתו של יעקב לתקן ולקדש כל עניני רשות. ועפ"ז יש גם לבאר סדרן של ג' ברכות ראשונות דשמו"ע, דהברכה הראשונה ענינה אהבה שהיא כנגד אברהם, וכמ"ש גומל חסדים טובים וכו' למען שמו באהבה, וכן מסיימים מגן אברהם, וברכת הגבורות היא כנגד יצחק שמדתו גבורה שהוא יראה, ובה אומרים אתה גבור וכו' מי כמוך בעל גבורות, והברכה השלישית שענינה קדושה, אתה קדוש וכו', היא כנגד יעקב אבינו, כנ"ו. דמדתו המיוחדת של יעקב היא קדושה.

ויש להוסיף עוד בענין מדתו המיוחדת של יעקב שהיא מדת הקדושה, ע"פ מד"א בספר מסילת ישרים (פכ"ו) לבאר מאחז"ל שטרה מביאה לידי קדושה, שטרה וקדושה הם ב' מדרגות, וז"ל, ותראה עתה ההפרש שבין הטהור לקדוש, הטהור מעשיו החומריים אינם אלא הכרחיים וכו' ונמצא שע"ז יוצאים מסוג הרע שבחומריות ונשארים טהורים, אך לכלל קדושה לא באו, כי אילו היה אפשר בלתם כבר היה יותר טוב. אך הקדוש הדבוק תמיד לאלקיו הנה נחשב לו כאילו הוא מתהלך לפני ה' בארצות החיים עודנו פה בעוה"ז, והנה איש כזה הוא עצמו נחשב כמשכן כמקדש וכמזבח. וכמאמרם ז"ל (בר"ד פב"ו) ויעל מעליו א', והנה ה' נצב עליו, האבות הן הן המרכבה, כי השכינה שורה עליהם כמו שהיתה שורה במקדש, ומעתה המאכל שהם אוכלים הוא כקרבן שעולה ע"ג האשים כאילו נקרב על גבי המזבח ממש, ובכל מעשיהם הנה הם ממש כמקדש וכמזבח וכו'. עכ"ל. והיינו שטרה היא שלילת הטומאה, ולמעלה מזה מדרגת הקדוש שמעלה את כל עניניו הגשמיים לרצון ה' והוא עצמו נהפך להיות כמזבח וכמקדש שמקריבים בהם קרבנות להש"ת וכל פעולותיו הגשמיות הן כקרבן, אכילתו כאכילת קדשים שהיא מצות עשה, וכל צרכי גופו כקרבנות, אשה ריח ניחוח לה'. ומדה זו של קידוש כל הענינים הגשמיים עד להיותם חלק התורה היא מדתו המיוחדת של יעקב אבינו. ועל מדרגה זו היה הגילוי הנבואי של החלום, דאמנם עד עתה היה יעקב קדוש וטהור ללא סיג ופגם, ולא ראה טומאה מימיו, אכן כאן הראו ליעקב שעבודתו היא להעלות את כל הענינים

הגשמיים בדרגת קדושה, בבחי' וראשו מגיע השמימה.

פרשת ויצא, פרשתו של יעקב אבינו, העוסקת ומספרת איך יצא יעקב אל העולם לעסוק בעסקי עוה"ז ולהוליד בנים, שהיא כולה חלק מתורתן של אבות, קוטב ענינה הוא הקדושה שהיא מדתו של יעקב, וכמ"ד בנוסח ברכת המזון קדושונו קדוש יעקב, שנתקן עה"פ (ישעיה כט) והקדישו את קדוש יעקב, כי ענין הקדושה מתייחס ליעקב. וכהסיפור ממרן הס"ק מלכו"בין זי"ע שפ"א לא אמר תורה בשבת ויצא, ושאל אותו על כך תלמידו הרה"ק רבי שלום מוילייקה ז"ל, ואמר לו הס"ק כי בפרשה זו מלמדת לנו התורה איך שיעקב אבינו עסק בכל עניני עוה"ז, איך שבנה בית ואיך שהוליד בנים ואיך שסיבב את עסקיו עם לבן בפרשת עקודים נקודים וברודים, שהכל היה בקדושה עליונה, ומכל זה נהיה תורה הקדושה, ללמדנו דרך שכאשר יהודי עוסק בענינים הגשמיים כראוי וכיאות לשמו ית' הריהו יכול להעלות את הכל למדרגות הגבוהות ביותר עד שנהיה מהם חלק התורה. וכמו שאנו מזכירים בהושענות, למען חלק מפצל מקלות בשקתות המים, שלכאו' דומה כי אין זה מעשה כה הגון, אך לאמתו של דבר הרי אנו מזכירים זאת כזכות הגדולה ביותר של יעקב, ומבקשים למען מפצל מקלות, שהיו לו כוונות עליונות ונשגבות בפצל ברהטים כידוע ליי"ח, וכך כל מעשיו של יעקב היו בקדושה עליונה והן הן גופי תורה.

והנה יש בתורה ג' ענינים, מצות עשה, מצות לא תעשה, ועניני רשות. וג' האבות הק' הם היסודות לג' חלקי התורה האלו. אברהם אבינו היתה מדתו מדת החסד שהיא מדת האהבה, וכמ"ד אברהם אוהבי (ישעיה מא). וזוהי תורתו של אברהם, כאמור שכל הפרשיות של אברהם כמסופר בתורה הן פרשיות של חסד ואהבה, ואברהם הוא היסוד לכל רמ"ח מצות עשה של התורה ששורשם מדת אהבה, וכמרומו בגימ' של אברה"ם העולה רמ"ח. ויצחק שמדתו מדת הגבורה שהיא מדת היראה, כמ"ד פחד יצחק (בראשית לא), תורתו היא היסוד לכל המצות לא תעשה שבתורה, ששמירתן תלויה בעיקר במדת היראה לידע דאית דין ואית דיין. ויעקב אבינו הוא יסוד התורה לעניני רשות. וכמ"ד וידו אוחת בעקב עשו, עק"ב ר"ת ק'דש ע'צמך ב'מותר, שיעקב עשה תורה מכל עניני רשות, וכמרומו במאחז"ל (ברכות כו:): יעקב תיקן תפלת ערבית שהיא רשות, שמכל זה נעשה תורה שלמה. ובבית אברהם איתא עה"פ ויקם יעקב וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים,

ולאור זה יובן מאמר הרה"ק ר' ברוך ממז'כו'

זי"ע, קדושונו קדוש יעקב, שאמר, רבש"ע, קדושונו